

Móra Ferenc:
DANKÓ PISTA II.

Mikor rossz hegedűjét először kapogatta az álla alá a szatymazi homokon, mint a tanyai malacbanda kutyúprímása, még akkor nagyon járták odakint a virtuosos dínom-dánomok. Pedig már kiegyezett Deák a császárral s a sírva- vigadás nem volt többé hazafiúi cselekedet, Szeged, a város már kezdett is elfajzani az ősi erkölcsöktől, esténként már lámpák pislogtak az utcán és a hetenként háromszor megjelenő újság nemcsak a Dugonics szobrára való adakozást jegyezte föl, hanem a közrendet is szigorúan számon tartotta. Ha az ember szíve szerint akart csöndet háborítani, akkor be kellett fogatni és kikocogni a tanyára, ott bátran ki lehetett rúgni a ház oldalát. Bár a tágassághoz szokott szegedi urak jobban szerették holdas estéken a tanyaudvarokon kergetni a bujdosó poharat, az öreg eperfák alatt, amelyekre hegedűstül, bőgőstül fölmászatták a cigányt. (Amelyik bakafántos nem akart fára mászni, azt a szabadon eresztett Bundással kergettették föl.) Istenem, de szép volt ez, mintha csak szent Dávid király muzsikált volna le a holdból a jókedvű szittyáknak! Ám az igazi mégis az volt, ha szelíd hallgatót kívántak meg a keblek és a primást vödörben leeresztették a kerekés kútba, ahonnan halkán sírt bele a muzsikaszó a csillaghullajtó éjszakába: „Részeg volt az ősapám is hajdanán, mégis királyt választottak a Dunán”.

Dankó Pistának az volt a szerencséje, hogy gyöngé muzsikus volt, az is maradt mindig és nem igen vált be tényezőnek ezekben a műélvezetekben, amelyek több jeles úritanyának mind a négy sarkát elvitték. Húszesztendőskorában visszakerült a városba, a cigányfertilityba, ahol született, sőt egy-két elemi is járt. Nem éppen sokat, csak éppen annyit, amennyi nem árt meg egy cigánygyereknek, akiről már pályájában tudnivaló, hogy úgyse lesz belőle püspök. Hegedűnyeggetésre az apja tanította a gyepes árokparton, de azt korán elvitte a Szent Mihály lova: a gyerekek az élet viszontagságaiban nem maradt egyéb fogódzója az édesanyja szoknyájánál, aki meszelőt árulgatni járt a piacra. (Migyó Rozáliának hívták, kártyát is tudott vetni, mégis a szegények-házában halt meg, sok évvel azután, hogy megadatott neki végignézni fiának királyi temetését. Az öreg pap még a püspöksüveget is föltette s öt növendékpap segített neki a nóbiskálásban.)

A kis fekete gyereket Erdélyi Náci, a nagy primás vette pártfogásába, megpróbált belőle rendes cigányt nevelni, de nem ment. A fiú nem bírta el a banda-fegyelmet, magaformájú kamaszokból önálló bandát verbuvált s azzal húzódott ki a tanyákra szerencsét próbálni. Hála Istennek, hogy így történt. Ez a nyomorúság útja volt ugyan, de a csillagok felé vezetett. E nélkül kávéházi cigány lesz, akiből tizenkettő tesz egy tucatot – nótafa csak kint a zizegő homokon lehetett belőle, ahol a nyári napsütésben szikrázik a macskaezüst s víz módjára reszket a forró levegő a tücsökszós mezők fölött. Ami lélek a Dankó zeneköltészetében: a jegenyék susogása, a délibáb ringása a sárga búzaföldek fölött, a kaszált rétek illata, a felhőkben tüzet rakó naplemente, az ökörkolomp csöngése a fátylas alkonyatban, a darusuhogás az éjszakában s a sárgarigó hajnali furulyaszava, azt mind az ötesztendei tanyai nomádkodás termette.

Persze más tanyai cigánygyereknek is füttyül a sárgarigó, mégse lesz belőle Dankó Pista. Hogy miért éppen ő belőle lett, annak csak a teremtető Isten a tudója, aki abba a lélekbe lehel a magáéból, amelyikbe ő akar.

*

Hogy hány parasztlakodalmon, vagy szüreti bálon próbálgatta a más nótája helyett a magáét húzni, azt tán ő maga se tudta. Valami polgárőrségi csárdás volt az első szerzeménye,

ami nyilvánosságra került, maga csinálta hozzá a verset is. Egy gazdag szegedi földbirtokosnak játszotta el először. Zsótér Andornak. Az urak nagyon elcsudálkoztak rajta, hogy a kis köhögős muzsikus ehhez is ért. Mert nagy tévedés az, hogy a cigányok közt sok a zeneköltő. Inkább nagyon kevés. Nagyszerű reprodukáló cigányunk százával volt, zeneköltőnk egykettő az utolsó száz év alatt.

– Hogy csináltad ezt, Pista? – faggatták az urak a Hungária kerekasztalánál.

– Tudom is én – vont vállat –, olyan volt, mintha a fülembe füttyülné valaki, aztán eljártam a hegedűn is.

Nyilván akkor se tudott volna többet mondani a műalkotás titkáról, ha zeneakadémiai igazgató lett volna.

A hangjegyírás misztériumaiba csak akkor tanult bele, mikor a Véletlen, az emberi sorsoknak ez a hatalmas intézője, akit nem tudunk más néven tisztelni összetalálkoztatta Pósa Lajossal. Pósa akkor szegedi újságíró volt, a Szegedi Napló költője. Nem poéta doctus, maga is olyan naturalistája a versnek, mint Dankó a zenének. A költő karjára vette a cigányt és halálos holtáig el nem hagyta többet. Nevük egymásba ölelkezve röpködte be az országot attól fogva, hogy Dankó megzenésítette a „Nem jó mindig, minden este a fonóba eljárni” kezdetű Pósa-verset. Egy meleg nyári délután csinálta a nyitott ablaknál, alkonyatkor már danolták a cselédek a kútnál.

Azt lehet mondani, hogy születtek a dalai, mert a legtöbb készen pattant ki lelke örökös muzsikájából. Egy őszi este hegedűvel toppant be a szerkesztőségbe, lázasan, izgatottan. Az ajtót is nyitva hagyta maga után, behallatszott rajta az esti harangszó az öreg templom tornyából.

– Ezt hallgassák meg – kapta az álla alá csillogó szemmel a hegedűt. – Most hallottam ki a harang szavából. Egy hang megütötte belőle a fületem. Ezt keresem én már három napja, most már megvan, hallgassák csak.

S elhúzta, el is énekelte azt a zokogó kuruc nótát, amit az Endrődi versére csinált: „Nagy Bercsényi Miklós, sirdogál magában...”

*

A magyar zenetörténet úgy könyvelte el Dankó Pistát, hogy ha néhány nótaköltőnk külön volt is nála dallamverésben, annyi temperamentumot és olyan eredetiséget senki se vitt dalköltészetünkbe, mint ez az impresszionista cigány, akinek mindenkinél több adatott a néplélek erejéből és bájából. De meg kellett neki halni, hogy ezt írják az obsztjába. Életében a hivatalos zenészvilág ügyet sem vetett rá. Akkoriban persze juris doktorok, sőt valóságos receptcsináló orvosdoktorok is szerkesztettek zenét, hát hogy juthatott volna közéjük ez a tanyai cigány a parasztnak való húrkaparásaival? Hangversenyek műsorába fölvtették ugyan egy-két „népdal”-át, de a szerző neve helyébe három csillagot tettek. S amikor orzáson érte a diplomás dalköltő urakat, a fülemüle-pörben azok mindig azzal védekeztek, hogy ők a lopott ritmusokat a népnél „találták”. Annyiban igazuk volt, hogy a Dankó-nótákat tüneményes gyorsasággal magáévá tette a nép, mert megérezte bennük a maga szíve lüktetését.

És szálltak, szálltak szerteszéjjel százával a dalok, könnyűek, fehérek, rózsaszínűek, mint a virágzó cseresznye szirmai a tavaszi szélben. Falusi legények az ő ritmusaival duhajkodtak és az énekes kávéházakból az ő Göre-nótái söpörték ki a német, szemetet – ám azért ő úrnak-parasztnak szemében muzsikuscigány volt, semmi más. Az ég csillagaitól a mezők fűvéig övé volt az egész világ, de ami közbe esik, abból nem jutott neki. Hiába, cigány volt.

1897-ben elhagyta Szegedet és felköltözött Budapestre. Ettől fogva aztán nemcsak a nyomorúság pusztította a különben sem erős fájú embert, hanem hébe-hóba a jó mód is. A kiadók

ugyan most már jobban fizetgették a dalait, de a pénzt sehogyse állta. Az írók, igaz testvérei a cigányéletben, nagyon szerették, de ez a nagy szeretet, amely lámpagyújtáskor kezdődött és néha csak harmadik hajnalban ért véget, nem a legjobb orvossága a beteg tüdőnek. A nótáfa virágzása legpompájában sorvadni kezdett.

Az írók leküldték San-Remoba, az öreg Cirfusz doktor kezei alá. De Dankó nagyon furcsa beteg volt. Nem hitte el, hogy neki tüdőbaja van s ötven-hatvan cigarettát elragott egy nap, nemcsak a füstöt nyelte le, hanem a dohányt is. A doktor azzal próbált ráijeszteni, hogy San-Remo-országban a cigarettázás államellenes cselekedet és keményen büntetődik. Erre aztán Dankó ijedtében otthagyta San-Remo-országot, de tíz új dalt hozott haza magával.

A tíz új nótára daltársulatot szervezett és a zsinóros magyarba öltöztetett bandával neki-vágott a világnak. Moszkvában is szerencsét próbált, de azzal az úttal az ördögnek tartozott, nem is szeretett róla beszélni. Itthon azonban fényesen beütöttek a vidéki körutak. Maradt vagy nyolcezer korona tiszta haszon – legalább annyi pénz, mint ma nyolcmillió. Dankó át is érezte teljes súlyát a rendkívüli helyzetben. Mivel a gazdagság kötelez, nehéz prêmes bundában járt a kánikula közepén is és Chateaubriand-sültet rendelt, mert ez volt abban az időben a legdrágább pecsenye. (Volt az tán hatvan krajcár is.)

Mielőtt eluradzotta volna a Dárius kincsét, ráparancsolt a Pósa-asztal, hogy a pénzecskét valami ingatlanba kell fektetni. Kiskőrös környékén vett vagy nyolc hold homokbuckát, ami még akkor nem igen termelt ugyan kutyatejnél egyebet, de a neve tiszta muzsika volt: Csengődnek hívták. Ha valahol a világon, Dankó Pista csak itt lehet földesúr.

A felesége, hű felesé hányt-vetett életének, szőlőt ültetett, fásított, présházat épített a homokon s Dankó most már királyi életet élhetett volna a mesebeli kastélyban, amelynek minden tégláját egy-egy dallal kereste. A maga kenyerét ehette, a maga borát ihatta, a maga jegenyéi alatt heverhetett s a maga sárgarigóit hallgathatta. De a jegenyékben nem tudott már mást látni égre intő ujjaknál s a legvidámabb sárgarigónak se füttyült vissza. Ahogy nőtt a domínium, úgy fogyott a tüdő. Még nem volt negyvenöt esztendő, mikor meghalt, 1903-ban.

*

Nem telt bele tíz esztendő, rózsaszínbe játszó finom márványszobra – Margó kezemunkája – már ott állt a szegedi Tisza-parton, a Stefánia-kert zöld koszorújában. Halálában is hűséges dalostársa, Pósa Lajos, verekedte ki ezt a szobrot a magyar társadalomból, tiszta gyerekleke szent csökönyösségével. A szobor már készen is volt régen (a szobrász csak a márvány árát számította fel), de Szeged akkori magisztrátusát egy kicsit zavarba hozta az ajándék. Tudniillik már akkor volt egy szobor a Stefánián: Erzsébet királynéé. Már most mi lesz abból, ha a cigány szobra is arra a darabjára kerül a szegedi földnek, amelyiken a felséges kőasszony mélézik maga elé? (Ámbár hiszen Dankó Pistát is kerülgette egyszer a korona. Kolozsvárott volt valami primásgyűlés s ott meg akarták választani cigánykirálynak. De Pongrác Laji ellen voksolt. Azt mondta, hogy ő nem hajlandó Ferenc Jóskán kívül más királyt elismerni. Eből lehetett látni, hogy a királyválasztó gyűlést éjfél előtt tarthatták, mert a lojalitás nagy volt ugyan abban az időben is, mint mindenkoron, de csak éjfélig tartott. Éjfél után még a főispánok is mind megkurucodtak.)

A hosszú huza-vonának Pósa ultimátuma vetett véget. Kijelentette, hogy inkább fejszét fog a szoborra, de nem engedi a cigányfertályba eldugni, ahová az óvatosabb tanácsbeliek szánták. Annak ott kell állni a vízparton, ahol nézheti, amint habra hab siet és láthatja, hogy most van a nap lemenőbe. Ott talán holdsugáron, jázminos éjszakán még meg is zendül márványhegedűje.

Nem zendült meg, nincs magyar nótaköltés, mióta Dankó hegedűje eltörött. Némán áll ott a szobor s nem éled meg akkor se, ha egy-egy cinege kopogtat a szíve táján. Mereven néz át a

túlsó partra. A csizmája orrára szív van rajzolva széles ácsplajbással s abba beleírva két név: Imre és Annuska, 1922 szept. 21. Szobornak szebb rendeltetése nem is lehet, minthogy Imre és Annuska titkának tudója legyen. Ettől talán föl is melegszik egy kicsit a szíve.

*

Nekem is van egy Dankó-émlékem, szép ezüstfejű mahagóni-bot. Nem szoktam vele járni, mert úrnak mutatja az embert, holott csak magyar író vagyok és könyvtárigazgató. Ezt a botot vidám pesti uraktól kapta Dankó Pista; az ezüst egyik oldalába bele van vésve a nevük. A másik oldalon egy Dankó-kóta első sora, középen hátul a költő monogramja. Ezt a botot Dankó Pista a halálos ágyán hagyta Pósa Lajosra. Ő, aki ezen botorkált el az ő halottas ágyáig, énrám hagyta. Én, félek, nem fogom senkire ráhagyni az erekljét. Úgy nézem ez a tél lesz az, amelyiken a vagyonszentő vásárra fog kerülni az ezüstfejű bot – talán akad egy sertés-nagykereskedő, akinek lesz szíve egy kiló zsírt áldozni érte.

Ez ugyan magánügy, de mégis csak feljegyzem, mert ez is kortörténet.

(1922)

In: *Szegedi tulipános láda, Révai, 1936*